

МЕТОДИКА СПРИЯННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ АДАПТАЦІЇ МОЛОДИХ СІМЕЙ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ПЕРЕВІРКИ

У статті подано результати експериментального дослідження з перевірки ефективності методики сприяння соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, молода сім'я офіцера-прикордонника, методика сприяння.

В статтє представлєны результати експериментального исследования с проверки эффективности методики содействия социально-психологической адаптации молодых семей офицеров-пограничников.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, молодая семья офицера-пограничника, методика содействия.

The results of experimental research concerning verification of methods of ensuring efficiency of social and psychological adaptation of young families of officers-borderguards have been given in the article.

Key words: social and psychological adaptation, young family of officer-borderguard, methods of ensuring.

Вступ. Умови життєдіяльності молоді сім'ї офіцера-прикордонника суттєво відрізняються від умов існування звичайної сім'ї. Специфіка прикордонної служби зумовлює своєрідність їх соціально-психологічної адаптації. Труднощі, які виникають у членів молодих сімей в процесі адаптації, пов'язані з переживанням зміни соціальної ситуації, формуванням іншої системи комунікацій, пошуком нової ролі у нових умовах життєдіяльності та призводять до вияву різних негативних емоцій, що уповільнює процес соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. Тому, виникає необхідність пошуку оптимальних шляхів щодо їх ефективної соціально-психологічної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціально-психологічної адаптації особистості знайшла досить широке відображення в роботах науковців, зокрема Б. Ананьєва, Г. Балла, Ф. Березіна, Л. Виготського, В. Казначеева, Ф. Меерсона, О. Налчаджяна, О. Леонтєва, В. Петровського, А. Фурмана тощо. На сьогоднішній день існує значна кількість наукових публікацій, присвячених проблемі дослідження соціально-психологічної адаптації особистості до умов військового середовища. Це дослідження О. Іванової, І. Каськова, В. Кислового, В. Конопльова, О. Назарова, В. Невмержицького, В. Павлушенка, О. Самохвалова та ін. Однак, дослідження проблем соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників та допомоги їм під

час пристосування до нових умов життєдіяльності не були предметом окремого дослідження.

Метою статті є виклад результатів експериментального дослідження з перевірки ефективності авторської методики сприяння соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників здійснювалося у два етапи. Перший етап (константувальний експеримент) було спрямовано на вивчення стану соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників, а саме, на виявлення рівня соціально-психологічної адаптованості членів молодих сімей офіцерів-прикордонників; на вивчення специфіки адаптаційних труднощів та виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

У результаті використання відповідних методик та розробленої автором анкети ми одержали: для чоловіків – 52,3 %; для дружин – 29,6 %, що було прийнято нами за наявний рівень їх соціально-психологічної адаптованості. За шкалою Харрінгтона цей відсоток відповідає рівню «задовільно» для чоловіків та «погано» для дружин. Такий рівень соціально-психологічної адаптованості свідчить про те, що всі члени молодих сімей різною мірою відчувають труднощі в процесі соціально-психологічної адаптації до нових умов життєдіяльності. Проте, найбільш гостро ці труднощі проявляються серед дружин,

особливо тих, які не мають можливості працевлаштуватися [4].

Отже, вивчення стану соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників надало змогу з'ясувати, що під час соціально-психологічної адаптації виникають труднощі, які пов'язані з переживанням зміни соціальної ситуації, особливостями професійної діяльності, формуванням іншої системи комунікацій, пошуком нової ролі у нових умовах життєдіяльності та призводять до вияву різних депресивних станів, характерними для яких є смуток, розчарування, незадоволеність, невпевненість, безсилля та відчай, і як наслідок це уповільнює процес соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. На основі аналізу сутності та змісту адаптаційних труднощів ми виокремили особливості соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників, а саме:

одночасне пристосування членів молодого сім'ї один до одного та до нових специфічних умов життєдіяльності у прикордонному середовищі, що ускладнює соціально-психологічну адаптацію в цілому;

віддаленість від звичного мікросоціального оточення (рідних, близьких) та відсутність допомоги та підтримки з їх боку, насамперед моральної та емоційної, що створює певні психологічні труднощі під час соціально-психологічної адаптації;

велика вірогідність виникнення психологічного дискомфорту через особливу організацію життя та побуту, неможливість самореалізації та задоволення особистісних потреб, що визначає характер адаптивної поведінки.

З метою попередження виникнення адаптаційних труднощів молодих сімей офіцерів-прикордонників у процесі соціально-психологічної адаптації виникає потреба у своєчасній організації соціально-психологічної допомоги у відділах прикордонної служби. Адже адаптаційні труднощі не лише викликають негативні психічні переживання у членів молодих сімей, ускладнюючи процес адаптації, а й негативно позначаються на професійній діяльності офіцера. Тому молода сім'я офіцера-прикордонника під час соціально-психологічної адаптації має стати об'єктом посиленої уваги з боку відповідних

посадових осіб органів охорони державного кордону. З цією метою ми розробили методику сприяння соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. При розробці методики сприяння ми опирались на керівні документи Державної прикордонної служби України [1, 2, 3]. Ця методика відображає сукупність організаційних, інформаційних, соціально-психологічних заходів, спрямованих на забезпечення адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників до нових умов життєдіяльності. Вона спрямована на попередження виникнення адаптаційних труднощів членами молодих сімей офіцерів-прикордонників та підвищення рівня адаптованості. Метою цієї методики є підвищення ефективності соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах життєдіяльності. Загальна структура методики містить три етапи: підготовчий, основний та заключний.

Підготовчий етап. Метою підготовчого етапу є збір необхідної інформації та комплекс організаційних заходів щодо підготовки прибуття молодих сімей офіцерів-прикордонників. Основними заходами підготовчого етапу є збір та уточнення інформації щодо: кількості молодих сімей офіцерів, які мають прибути до відділу прикордонної служби; професії дружини; наявності та кількості дітей; наявності батьків і рідних у місці дислокації підрозділу. Відповідно до отриманих даних визначаються шляхи вирішення проблем щодо забезпечення молодих сімей житлом (за рахунок розміщення в офіцерських гуртожитках або на приватних квартирах); грошового забезпечення (виплата грошової допомоги, передбаченої законодавством України); допомоги працевлаштування дружин офіцерів; можливості забезпечення місць у дитячих дошкільних закладах тощо. Для зустрічі молодих сімей офіцерів-прикордонників створюється робоча група, до якої включаються офіцери відділу по роботі з персоналом, представники від офіцерських зборів і жіночої ради.

Метою *основного етапу* є соціально-психологічна допомога членам молодих сімей офіцерів-прикордонників у відділах прикордонної служби. Основними заходами цього етапу є: проведення зустрічі керівного складу відділу прикордонної служби із молодими сім'ями офіцерів-прикордонників;

Питання психології

розміщення молодих сімей офіцерів та сприяння створенню побутових умов, що відповідають естетичним та санітарним нормам; проведення активної роботи щодо ознайомлення членів молодих сімей з історією відділу прикордонної служби та краю (розташування торгових, медичних та інших соціально-побутових об'єктів), а також військовими традиціями з метою залучення їх до участі у суспільному житті відділу; з'ясування актуальних матеріально-побутових проблем та визначення шляхів надання реальної допомоги у працевлаштуванні дружин, влаштування дітей у дитячі дошкільні заклади, вирішення проблем соціально-правового захисту офіцерів та членів їх сімей; проведення для членів молодих сімей лекцій щодо особливостей прикордонної служби та інших заходів з метою встановлення нових комунікаційних зв'язків; проведення зустрічі командування, офіцерів відділу по роботі з персоналом, психологів з членами молодих сімей офіцерів та прийомів з особистих питань для вирішення соціально-психологічних проблем, що в них виникли; організація колективного відпочинку з членами сімей та проведення культурно-масових заходів з метою зближення та моральної підтримки молодих сімей у період соціально-психологічної адаптації; організація психологічного забезпечення членів молодих сімей під час соціально-психологічної адаптації.

З прибуттям молодих сімей офіцерів-прикордонників у відділ прикордонної служби важливим моментом є первинне знайомство командування з членами молодих сімей, налагодження спілкування з метою подальшої взаємодії та вибір подальших шляхів щодо надання їм соціально-психологічної допомоги.

Під соціально-психологічною допомогою слід розуміти систему заходів, спрямованих на забезпечення соціальної, психологічної, емоційної підтримки членів молодих сімей у процесі соціально-психологічної адаптації з метою пом'якшення чи подолання труднощів, які виникають під час повсякденної життєдіяльності молодої сім'ї офіцера-прикордонника у прикордонному середовищі. Метою соціально-психологічної допомоги молодим сім'ям офіцерів-прикордонників є організація повсякденної

життєдіяльності та гармонізація взаємодії з оточуючими у прикордонному середовищі.

Основними завданнями соціально-психологічної допомоги членам молодих сімей офіцерів-прикордонників є:

створення умов для формування соціально-психологічної стійкості молодої сім'ї та до сприйняття і подолання важких життєвих ситуацій під час соціально-психологічної адаптації;

підвищення рівня соціальної взаємодії у нових умовах життєдіяльності;

емоційна підтримка членів молодих сімей офіцерів-прикордонників під час соціально-психологічної адаптації.

Основними напрямками соціально-психологічної допомоги посадових осіб у відділах прикордонної служби є: просвітницька діяльність, психопрофілактика, психологічний супровід.

З метою покращення соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників командуванню варто взаємодіяти з психологами органів охорони державного кордону, які можуть проводити з членами молодих сімей психопрофілактичну, консультативну, просвітницьку та психокорекційну роботу.

Просвітницька діяльність включає проведення з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників лекцій, індивідуальних та групових бесід з метою психологічної підготовки до життєдіяльності в особливих умовах та психологічної стійкості до негативного впливу психогенних чинників, тобто проведення комплексу заходів, які б сприяли адекватній соціально-психологічній адаптації до нових умов життєдіяльності.

Важливий моментом просвітницької діяльності є вибір таких форм просвіти, які полегшують сприйняття інформації, формують потребу користуватися набутими знаннями у повсякденному житті.

Використання лекцій має профілактичне та інформаційне спрямування. Профілактичні лекції за змістом в основному спрямовано на попередження виникнення адаптаційних труднощів у нових умовах, профілактику конфліктів, подолання стресових ситуацій. Лекції інформаційного спрямування стосуються специфіки та особливостей служби у Державній прикордонній службі України.

Начальник відділу та заступник начальника відділу по роботі з персоналом має проводити індивідуальні бесіди з

молодими офіцерами з метою виявлення у них особистісних проблем соціально-психологічного характеру, у разі потреби – надання їм індивідуальної соціально-психологічної допомоги.

Психопрофілактика спрямована на формування у членів молодих сімей уявлень про закономірності функціонування психології людини та механізми виникнення негативних психічних станів, навичок психічної саморегуляції, побудови оптимальних форм взаємодії з навколишнім середовищем з метою попередження виникнення у них психологічного дискомфорту, внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів у процесі соціально-психологічної адаптації.

Основним завданням психопрофілактики є створення умов, які б сприяли адекватному реагуванню членів молодих сімей на життєві труднощі у нових умовах.

Психологічний супровід є важливим напрямком роботи з молодими сім'ями офіцерів-прикордонників під час соціально-психологічної адаптації до нових умов життєдіяльності. Основними методами психологічного супроводу є: психологічна підтримка, допомога та консультування.

Враховуючи, що молода сім'я офіцера-прикордонника проходить не лише соціально-психологічну адаптацію до нових специфічних умов життєдіяльності, але й адаптацію один одного, то важливим є надання підтримки у різних її варіантах, насамперед моральної та емоційної з боку командування відділу, друзів, знайомих, членів інших сімей.

Основою психологічної допомоги є взаємодія між членами молоді сім'ї та психологом органу охорони державного кордону. Однак психолог не вирішує проблеми, він тільки створює умови, які допомагають це краще зробити. Для цього проводяться консультативні заняття. Основна спрямованість консультативних занять – гармонізація міжособистісних стосунків у нових умовах життєдіяльності, безконфліктного, позитивного, конструктивного спілкування, впевненості в собі, зняття емоційної напруги, у тому числі і сімейних проблем.

Психологічне консультування членів молодих сімей офіцерів-прикордонників має на меті:

сприяння змінам у поведінці члена молоді сім'ї офіцера-прикордонника з метою повноцінного відчуття задоволеності від життя, незважаючи на життєві труднощі;

формування у членів молодих сімей уявлень про себе як особистість, яка здатна переборювати життєві труднощі, проблеми професійного становлення;

забезпечення ефективного прийняття життєво важливих рішень;

розвиток умінь вступати й підтримувати на належному рівні міжособистісні контакти в нових умовах;

полегшення реалізації особистісного потенціалу членів молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Заключний етап – адаптованість членів молодих сімей до нових умов життєдіяльності у прикордонному середовищі. На цьому етапі командуванню необхідно проводити індивідуальні бесіди з офіцерами, спостереження за членами молодих сімей, збір незалежної інформації (колеги, сусіди, друзі, знайомі) щодо поведінки членів молоді сім'ї у повсякденному житті. Також ми розробили анкету за результатами якої оцінюється наскільки успішно відбулася соціально-психологічна адаптація членів молодих сімей офіцерів-прикордонників. У разі прояву у членів молодих сімей офіцерів-прикордонників низького рівня соціально-психологічної адаптованості, рекомендовано звернення до психологів органів охорони державного кордону з метою психокорекції.

Під час другого етапу (формуального експерименту) нашого дослідження було здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленої нами методики сприяння соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників. Відбір об'єктів дослідження здійснювався відповідно до таких вимог репрезентативності:

експериментальна і контрольна групи вибиралися приблизно однаковими за віком шлюбних партнерів, типом сім'ї та стажем подружнього життя;

молоді сім'ї, що входили до складу експериментальної та контрольної груп перебували приблизно в однакових соціально-психологічних умовах життєдіяльності.

Усього до експерименту було залучено 73 молоді сім'ї офіцерів-прикордонників, які було розподілено на дві групи – контрольна

Питання психології

(36 молодих сімей) та експериментальна (37 молодих сімей). У дослідженні було застосовані ті ж самі діагностичні методики, які використовувались під час констатувального експерименту [4].

Діагностування за показниками соціально-психологічної адаптованості

проводилось на початку та наприкінці формувального експерименту. Результати діагностування членів молодих сімей офіцерів-прикордонників наведено у таблицях 1,2.

Таблиця 1

Результати діагностування чоловіків за показниками соціально-психологічної адаптованості під час формувального експерименту

Рівні адаптованості за показниками	Контрольна група				Експериментальна група			
	Початок експерименту		Кінець експерименту		Початок експерименту		Кінець експерименту	
	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%
<i>кількість чоловіків (%) за рівнями показників</i>								
<i>нервово-психічна стійкість членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у процесі соціально-психологічної адаптації</i>								
Високий	32	88,9	33	91,7	30	81,1	36	97,3
Середній	0	0	0	0	0	0	0	0
Низький	4	11,1	3	8,3	7	18,9	1	2,7
<i>ступінь прийняття членами молодих сімей офіцерів-прикордонників нових умов життєдіяльності</i>								
Високий	12	33,3	19	52,8	14	37,9	21	56,8
Середній	16	44,5	11	30,6	16	43,2	16	43,2
Низький	8	22,2	6	16,6	7	18,9	0	0
<i>міра задоволення членів молодих сімей офіцерів-прикордонників побутовими умовами</i>								
Високий	9	25,0	8	22,2	10	27,0	15	40,5
Середній	18	50,0	17	47,2	11	29,7	16	43,3
Низький	9	25,0	11	30,6	16	43,3	6	16,2
<i>задоволеність шлюбно-сімейними взаєностунками подружжя під час соціально-психологічної адаптації</i>								
Високий	18	50,0	10	27,8	16	43,3	19	51,4
Середній	12	33,3	17	47,2	17	45,9	16	43,2
Низький	6	16,7	9	25,0	4	10,8	2	5,4
<i>ступінь комунікації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників із соціальним середовищем</i>								
Високий	21	58,3	23	63,9	20	54,1	24	64,9
Середній	11	30,6	9	25,0	12	32,4	11	29,7
Низький	4	11,1	4	11,1	5	13,5	2	5,4
<i>ступінь самореалізації особистісного потенціалу членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах</i>								
Високий	17	47,2	22	61,1	19	51,4	23	62,2
Середній	13	36,1	11	30,6	11	29,7	11	29,7
Низький	6	16,7	3	8,3	7	18,9	3	8,1
<i>наявність підтримки та допомоги під час соціально-психологічної адаптації з боку керівництва відділу прикордонної служби</i>								
Високий	9	25,0	8	22,2	10	27,0	26	70,3
Середній	13	36,1	14	38,9	15	40,5	11	29,7
Низький	14	38,9	14	38,9	12	32,5	0	0

Результати діагностування дружин за показниками соціально-психологічної адаптованості під час формувального експерименту

Рівні адаптованості за показниками	Контрольна група				Експериментальна група			
	Початок експерименту		Кінець експерименту		Початок експерименту		Кінець експерименту	
	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%	Кільк-ть	%
кількість дружин (%) за рівнями показників								
<i>нервово-психічна стійкість членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у процесі соціально-психологічної адаптації</i>								
Високий	11	30,6	13	36,1	15	40,5	34	91,9
Середній	0	0	0	0	0	0	0	0
Низький	25	69,4	23	63,9	22	59,5	3	8,1
<i>ступінь прийняття членами молодих сімей офіцерів-прикордонників нових умов життєдіяльності</i>								
Високий	7	19,4	6	16,7	8	21,6	19	51,4
Середній	18	50,0	20	55,5	11	29,7	14	37,8
Низький	11	30,6	10	27,8	18	48,7	4	10,8
<i>міра задоволення членів молодих сімей офіцерів-прикордонників побутовими умовами</i>								
Високий	7	19,5	10	27,8	11	29,7	18	48,6
Середній	11	30,5	9	25,0	12	32,4	16	43,3
Низький	18	50,0	17	47,2	14	37,9	3	8,1
<i>задоволеність шлюбно-сімейними взаємостосунками подружжя під час соціально-психологічної адаптації</i>								
Високий	21	58,3	9	25,0	19	51,4	22	59,5
Середній	13	36,1	12	33,3	13	35,1	14	37,8
Низький	2	5,6	15	41,7	5	13,5	1	2,7
<i>ступінь комунікації членів молодих сімей офіцерів-прикордонників із соціальним середовищем</i>								
Високий	18	50,0	12	33,3	14	37,8	24	64,9
Середній	12	33,3	16	44,5	14	37,8	10	27,0
Низький	6	16,7	8	22,2	9	24,4	3	8,1
<i>ступінь самореалізації особистісного потенціалу членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах</i>								
Високий	10	27,8	11	30,6	11	29,7	19	51,4
Середній	14	38,9	10	27,8	12	32,4	15	40,5
Низький	12	33,3	15	41,6	14	37,9	3	8,1
<i>наявність підтримки та допомоги під час соціально-психологічної адаптації з боку керівництва відділу прикордонної служби</i>								
Високий	6	16,7	8	22,2	8	21,6	21	56,8
Середній	11	30,5	11	30,6	12	32,4	14	37,8
Низький	19	52,8	17	47,2	17	46,0	2	5,4

Результати експерименту свідчать, що відбулися статистично значущі зміни в показниках та значно підвищився рівень соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників в

експериментальній групі. Зокрема, ступінь сприйняття нових умов життєдіяльності підвищився на 18,9 % у чоловіків та 29,8 %; ступінь комунікації із новим соціальним середовищем значно підвищився у дружин офіцерів-прикордонників – 27,1 %; нервово-

Питання психології

психічна стійкість дружин порівняно з контрольною групою (зросла на 5,5 %) у експериментальній групі підвищилася на 51,4 %. Ступінь самореалізації особистісного потенціалу членів молодих сімей офіцерів-прикордонників у експериментальній групі підвищився на 10,8 % у чоловіків та 21,7 % у дружин. Відчувається значна підтримка та допомога з боку керівництва відділу про що свідчать отримані в ході формувального експерименту результати, а саме у чоловіків цей показник зріс на 43,3 %, а у дружин на 35,2 %. У експериментальній групі задоволеність шлюбно-сімейними взаєностосунками подружжя значно підвищився у порівнянні з контрольною групою, де цей показник знизився на 22,2 % у чоловіків та 33,3 % у дружин. Загалом, у контрольній групі статистично значущих змін не зафіксовано, при цьому спостерігається навіть зниження деяких показників, особливо у дружин офіцерів-прикордонників.

Отже, відстеженні в ході експерименту позитивні зміни у членів молодих сімей офіцерів-прикордонників свідчать про ефективність методики сприяння їх соціально-психологічній адаптації. Вірогідність результатів формувального експерименту було доведено за допомогою критеріїв кутового перетворення Фішера, Пірсона та Колмогорова-Смірнова.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження було виявлено, що запропонована методика сприяння соціально-психологічній адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників позитивно впливатиме на підвищення рівня соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах життєдіяльності. Напрямами подальших досліджень автор вважає розробку методичних рекомендацій командуванню відділів прикордонної служби щодо ефективної соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників.

Літератур

1. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 14.04.2008 р. №318. – Офіц. вид. – К., 2008. – 43 с.
2. Про затвердження Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 06.10.2008 р. №829. – Офіц. вид. – К., 2008. – 12 с.
3. Про роботу з персоналом Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 16.12.2008 р. №1055. – Офіц. вид. – К., 2008. – 13 с.
4. Франчук Ю. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації молодих сімей офіцерів-прикордонників у нових умовах життєдіяльності / Ю.В. Франчук // Науковий вісник Чернівецького університету : педагогіка та психологія. Випуск 594. – Чернівці, 2011. – С. 176 – 182.